

Спадщина, яка надихає митців

Автор : Роман Якель

01 липня 13:46

Дев'ятого травня минуло 140 років з дня народження видатного українського вченого Володимира Гнатюка!

Дев'ятого травня минуло 140 років з дня народження видатного українського вченого Володимира Гнатюка! Широта його наукових інтересів - етнографія, фольклористика, мовознавство, літературознавство, мистецтвознавство, перекладацька діяльність - дивувала сучасників і не переставала зацікавлювати наступні покоління. Вчений секретар Наукового товариства імені Т.Шевченка у Львові, член Чеського наукового товариства, Празької, Віденської та Всеукраїнської академії наук...

Володимир Гнатюк (народився у мальовничому селі Велесневі на Тернопіллі) ще в дитинстві вражав феноменальною пам'яттю. «Один раз почути пісню чи казку він міг навіть через кілька місяців відтворити слово в слово. Так само запам'ятовував цілі сторінки з Біблії, яку батько (сільський дяк і одночасно вчитель школи при церкві. - Р.Я.) часто читав уголос», - стверджує відомий учений з Пряшева (Словаччина) Микола Мушинка у нарисі «Володимир Гнатюк: життя та його діяльність у галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства». Гнатюк-старший вирішив, що з сина «піп був би непоганий, бо вмів співати й промовляти», і повіз його до Бучача в народну школу. Допитливий хлопець намагається якомога більше часу проводити серед людей - у Бучачі та селах повіту. І вже у 12-річному віці мав зшиток із записами понад 100 пісень, казок, анекдотів та переказів. Батькова мрія не здійснилася: Володимир через брак грошей не зміг стати студентом колегіуму святого Атаназія в Римі, а згодом одягнути священицьку рясу. Але такий поворот у долі юнака не став трагедією.

Закінчивши Бучацьку та Станіславську гімназії, Володимир Гнатюк вступив на філософський факультет Львівського університету. Але від етнографічних зацікавлень не відмовився. Впевненості студентові додав московфільський журнал «Новый галичанин», який опублікував сім зразків народної творчості з його записів.

Під час навчання в університеті Володимир Гнатюк заприятелював зі своїм духовним наставником Іваном Франком. Спочатку в редактованому ним журналі «Житє і слово» веде огляди. А коли звільнений з роботи в редакції газети «Кур'єр Львовські» Іван Франко опинився у скрутному матеріальному становищі, його молодший побратим, як голова студентського товариства «Академічна громада», активно взявся за організацію ювілею - 25-річчя письменницької діяльності Каменяря. Він припав на жовтень 1898 року. За рахунок випущеної лотереї управа товариства придбала збірку поезій «Мій Ізмарагд» і в такий спосіб виплатила Франкові гонорар. Крім того, оргкомітет ювілею, очолюваний Володимиром Гнатюком, видав працю Михайла Павлика зі списком творів І.Франка, альманах, а також збірку музичних творів на його слова під назвою «Зів'ялі листки». Видатний письменник цією дружбою дорожив, що засвідчить маловідома деталь з біографії Івана Франка. Він один-єдиний раз у житті був кумом - саме на хрестинах Гнатюкового сина Стефана (на жаль, хлопчик помер у шестимісячному віці), а кумувала дружина Михайла Грушевського Марія.

Гнатюк відгукнувся на заклик Михайла Драгоманова, адресований галицькій інтелігенції, - подати руку допомоги братам-українцям з Угорської Русі, які в умовах чужоземного поневолення приречені на вимирання. Вчений-етнограф і фольклорист з 1895-го по 1903 рік узяв участь у шести наукових експедиціях по Закарпатській Україні, Східній Словаччині, Південній Угорщині. У результаті пошуків вийшло шість томів етнографічних матеріалів, видано низку праць про життя лемків за Карпатами та югославських русинів. Відомий учений Філарет Колесса так оцінив значимість цих досліджень: «Ними В.Гнатюк, можна сказати, відкрив Закарпатську Україну для українського громадянства і української нації».

Великий галичанин і українець Володимир Гнатюк не уникав болючих проблем суспільно-культурного життя свого народу. Вслід за письменником Борисом Грінченком він шукає відповіді на запитання - який насправді стан українського шкільництва і що означає так звана народна школа. І робить висновок, що в Україні не тільки немає українських шкіл, але навіть у тих, які є, «всі як вогню бояться української книжки». Як патріот, В.Гнатюк не міг пасивно спостерігати переписування української історії. «У підручниках, затверджених окупаційним режимом, - каже вчений, - дітям чужа не лише мова, але й сам дух, зміст». Ця думка ніби висловлена сьогодні - як реакція на написання спільного українсько-російського підручника для вчителів історії, ініційованого міністром освіти і науки Дмитром Табачником!

За своє недовге життя вчений зібрав десять тисяч коломийок, уміщених у чотирьох томах, упорядкував і видав по два томи колядок, щедрівок, байок, по одному - гаївок, оповідань про опришківський рух, похоронних звичаїв та обрядів, інших зразків народної творчості.

А ось - інші, більш щедри ужинки. Будучи постійним автором і певний час редактором «Літературно-наукового вісника», Володимир Гнатюк дав життя 30 томам цього журналу, опублікував понад 50 власних наукових розвідок та понад 600 рецензій, оглядів, статей. Часопис користувався популярністю не тільки в Галичині, а й на Сході України. Недарма задля непоширення «вільномумства» царська цензура 1901 року заборонила його ввезення на територію Російської імперії.

В серії видань Українсько-Руської видавничої спілки, де Володимир Гнатюк упродовж 14 років був головним редактором, до Першої світової війни з'явилися аж 323 книжки. У них - кращі зразки світової та української літератури, праці з фізики, астрономії, статистики, історії та інших наук. Володимир Гнатюк сам видав твори 150 українських авторів, які не могли побачити світ на Великій Україні: там до революції 1905 року діяли Валуєвський та Емський укази про заборону ввезення і друкування книжок українською мовою. Вчений відредагував 40 томів Етнографічного збірника, перетворивши його на найважливіший фольклорно-етнографічний орган в тодішній Україні. Дивуєшся - половину випусків становили його власні праці!

Терплячи багато недуг - радикуліт, бронхіальну астму, туберкульоз легень, Володимир Гнатюк не складав рук до останніх хвилин життя, яке обірвалося шостого жовтня 1926 року. Він виконував обов'язки вченого секретаря Наукового товариства імені Т.Шевченка у Львові. До цієї відомої наукової інституції прийшов тридцятьма роками раніше, де працював під керівництвом свого великого вчителя - Івана Франка у філологічній секції, а згодом секретарем етнографічної комісії НТШ.

Влада радянської України не ризикнула відкинути заслуги вченого - 1924 року Володимира Гнатюка було обрано дійсним членом Всеукраїнської академії наук. Вчений глибоко помилився в короточасних прагненнях більшовицької влади захищати українську мову і культуру, спонукавши сина Юрія - випускника Гірничої академії в місті Пржибрамі (Чехословаччина) - вирушити в Дніпропетровськ «утілювати в життя політику українізації». Тут його вперше заарештували, а кривавого 1937-го засудили в Харкові й відправили в сибірські концтабори. Після смерті Сталіна Юрія Гнатюка реабілітували, однак не дозволили жити в Україні. Так він залишився в Тамбовській області Російської Федерації. Більш прихильною була доля до дочок Володимира Гнатюка - Ірини і Лесі, які були медсестрами в лавах Українських січових стрільців. Ірина стала дружиною Василя Косаренка-Косаревича посла УНР у Берліні, де й мешкала, забравши з собою і матір. Леся, закінчивши медичний факультет Карлового університету в Празі, під час Українсько-польської війни 1920-х років емігрувала до Парижа, стала там доктором медицини.

А коли на батьківщині Володимира Гнатюка встановилася радянська влада, про нього потихеньку забули. Тривалий час, аж до 1971-го, могила визначного вченого на Личаківському кладовищі у Львові була вкрай занедбана. Але знаходилися небайдужі люди, які понад усе намагалися воскресити славне ім'я. З 1961 року матеріали про його життя збирає випускник Київського інституту культури, а нині заслужений працівник культури України Остап Черемшинський. Мине ще сім років - і з ініціативи голови місцевого колгоспу Леоніда Мацюка у селі Велесневі постане будинок, який віддадуть для потреб музею Володимира Гнатюка. Сюди з Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника було перевезено частину архіву вченого. А його швагер - колишній випускник Тернопільської гімназії Іван Боднар і художник Григорій Смольський передали меблі та інші речі сім'ї Гнатюків. 150 меморіальних експонатів сьогодні становлять особливу цінність музею, який відвідали вже понад 100 тисяч гостей і туристів. Не витримує критики факт відкриття пам'ятників до круглих дат, але 1971 року, до 100-річчя з дня народження Володимира Гнатюка на подвір'ї музею встановлено оригінальне погруддя. Його автори - скульптор Лука Біганич та архітектор Володимир Блюсюк. Однак, як на мене, найкращою пам'яттю про визначного вченого стало перетворення його багатой наукової спадщини на джерело натхнення для митців різних поколінь. Наприклад, композитор Володимир Івасюк на основі коломийки про чар-зілля створив знамениту «Червону руту». Вивчаючи систематизовані фольклорні та етнографічні дослідження В.Гнатюка, письменник Борис Харчук написав повість «Планетник», непересічні картини намалювали художники Іван Крислач, Ірина Левитська, Юрій Кисличенко, Василь Перевальський та інші. Володимир Гнатюк - живий. І насамперед - у своїй творчості.